مەلایێ جزیری
مامۆستای یەکەمی شیعری کلاسیکی کوردی

پ. د. عثمان حمد خضر دەشتی
بەشی زمانی کوردی- زانکۆی کۆیە- فەکوڵتی پەروەردە- هەرێمی کوردستان/ عیراق

پوختە:

بە ڕای ئێمە شیعری کوردی لە مێژووی هەزار ساڵەی خۆیدا بە چەند قۆناغ و قوتابخانەدا تێپەڕیوە، بەم شێوەیەی لای خوارەوە: قۆناغی یەکەم: شیعری کۆنی کوردی (١٠٠٠ – ١٦٠٠ز): أ – قوتابخانەی شیعری لەك و لوڕ. ب –قوتابخانەی شیعری گۆران. قۆناغی دووەم: شیعری کلاسیکی کوردی (١٦٠٠ – ١٩٠٠ز): أ –قوتابخانەی شیعری کوردی باکوور (بۆتان). ب – قوتابخانەی شیعری کوردی ناوەڕاست (بابان). قۆناعی سێیەم: (١٩٠٠ – ٢٠٢٠ز): أ – شیعری نوێی کوردی. ب – شیعری هاوچەرخی کوردی. ج –شیعری نوێخوازی کوردی.

هەر یەکێک لەم قۆناغ و قوتابخانە شیعرییانە خەسڵەت و تایبەتمەندی خۆیان هەیە لە لایەنی مێژوویی و زمان و ئەدەبی و هونەرییەوە، کەوا لە قۆناغ و قوتابخانەکانی تری جیادەکاتەوە. لێرەدا ماوەی باسکردنیان نییە. ئێمە لێرەدا تەنیا باس لە قۆناغی دووەم، واتە قۆناغی شیعری کلاسیکی کوردی و بە تایبەتیش ڕۆڵی (مەلایێ جزیری) دەکەین، کەوا بە ڕابەری یەکەم و پێشەنگی قوتابخانەی شیعری کلاسیکی کوردی دەژمێردرێت. هەر لە سەر دەستی ئەودا بۆ یەکەم جار هەموو هونەرەکانی شیعری کلاسیکی ڕۆژهەڵاتی (عەرەبی، فارسی، تورکی) هاتۆتە ناو شیعری کوردییەوە.

لە دوای جزیری و لە سەدەی شانزەهەم بە دواوە ئەم هەسڵەت و تایبەتمەندییە ئەدەبییانە دەبن بە نەریتێکی باو و ڕێباز و قوتابخانەیەك لە شیعری کوردیدا لە ژێر ناوی (قوتابخانەی شیعری کلاسیکی کوردی)، کەوا جگە لە ناوچەکانی سەر بە دیاێکتی کوردی باکوور، لە سنووری ناوچەکانی دیالێکتی کوردی ناوەڕاستیش دووبارە بۆتەوە و لە سەر هەمان ئەو پایانەی کەوا جزیری دایڕشتبوون و لەسەر دەستی شاعیرانی بابان بەردەوامی هەبووە. بۆیە جزیری بە حەق مامۆستای شیعری کلاسیکی کوردییە.

پەیڤێن سەرەکی: *جزیری، شیعری کلاسیکی، کێشی عەرووزی، سەروا، ڕەوانبێژی، سۆفیزم*

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پێشەکی:

ئەدەبی نووسراوی کوردی لەماوەی تەمەنی هەزار ساڵەی خۆیدا، بەسەر چەند قۆناغ و قوتابخانەدا دابەش دەبێت، کە هەر یەکەیان بەگوێرەی چەند سیما و خەسلەت و تایبەتمەندییەوە دەستنیشاندەکرێت و لەوەی دیکەیان جیا دەکرێتەوە، لەوێنەی:

- ناوچە و سنووری جوگرافی دەستنیشانکراو.
- هەبوونی میرایەتی و پشتیوانەیەکی سیاسی تایبەت.
- دیالێکت و زمانی ئەدەبی سەربەخۆ.
- تایبەتمەندی ئەدەبی و هونەری خودی قۆناغ و قوتابخانەکە، تا ئەوەی بووە بە نەریتێکی ئەدەبی باوو بڵاو لەسەردەمێکی دیاریکراودا، کە لە ئەوانی دیکەی جیا دەکاتەوە.

ئەم قۆناغ و قوتابخانە ئەدەبییانە لە ڕووی مێژووییەوە بەم شێوەیە هاتوون و پەرەیان سەندووە:

١- قۆناغی ئەدەبی کۆنی کوردی؛

أ- قوتابخانەی ئەدەبی لەك و لوڕ.

ب- قوتابخانەی ئەدەبی گۆرانی.

٢- قۆناغی ئەدەبی کلاسیکی کوردی؛

أ- قوتابخانەی ئەدەبی کوردیی باکوور (بۆتان).

ب- قوتابخانەی ئەدەبی کوردیی ناوەڕاست (بابان).

٣- قۆناغی ئەدەبی نوێی کوردی.

٤- قۆناغی ئەدەبی هاوچەرخی کوردی.

ئەم قۆناغ و قوتابخانە ئەدەبییانە لەگەڵ ئەوەیدا لە زەمان و زەمینی دوور و لێکدابڕاودا پایەداربوون و، هیچ کامیان درێژەپێدەر و لەسەر بناغەی ئەوی تریان دانەمەزراون، بەڵام بەهەموویان ئەڵقەکانی زنجیرەی ئەدەبێك پێکدەهێنن، کە ئەویش ئەدەبی میللەتی کوردە.

وەکو لە پێشەوەش ئاماژەی پێدرا هەر یەکێك لەم ڕێباز و قوتابخانە ئەدەبییانە، لە چوارچێوەی قۆناغەکەی خۆیدا، بە کۆمەڵێك خەسڵەت و تایبەتمەندی جوگرافی- سیاسی- زمان و دیالێکتی ئەدەبی و، تایبەتمەندی هونەری جیاواز دەناسرێتەوە، کە لێرەدا ماوەی باسکردنیان نابێتەوە و دەکرێ لێکۆڵینەوەی تایبەتیان لەبارەوە بکرێت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەکولینێن کوردی

ئەوەی کەوا لێرەدا مەبەستی ئێمەیە قۆناغی ئەدەبی کلاسیکی کوردییە، بەتایبەتیش بەشی یەکەمی کە بریتییە لە ڕێباز و قوتابخانەی ئەدەبی کلاسیکی کوردیی باکوور (بۆتانی)، کەوا لە زۆر ڕووەوە خاوەنی چەندین نیشانە و خاسیەت و تایبەتمەندییە[1]:

١- لە سەرەتاکانی سەدەی حەڤدەهەم و لە ناوچەکانی باکووری کوردستان هاتۆتە ئاراوە.

٢- لەژێر هەژموون و کاریگەری ئەدەب و ڕۆشنبیری عەرەبی و ئیسلامی، بەتایبەتیش فارسی، هاتۆتە کایەوە.

٣- بۆ یەکەمجار ئەدەبێکی بەرز و توکمەی داهێناوە، (ئەدەبی دیوانی)، لە ڕێگەیەوە هەموو تایبەتمەندییە ئەدەبی و هونەرییەکانی شیعری کلاسیکی ڕۆژهەڵاتی بەشێوەیەکی موتەکامیل هاتوونەتە نێو ئەدەبی کوردییەوە.

٤- پشتیوانەیەکی سیاسی و شارستانیشی هەبووە، کە بریتی بووە لە میرایەتی بۆتان و ژیانی پێشکەوتووی شارنشینی پایتەختەکەی جزیرە.

٥- لەسەر دەستی ڕابەر و پێشەنگ و داهێنەرێکی وەکو (شێخی جزیری/ ١٥٦٨ – ١٦٤٠) پایە و بناغەکانی لە ئەدەبی کوردیدا داڕێژراون، کەوا بەم هەوڵ و داهێنانەی بووە بە مامۆستای یەکەم لە شیعری کلاسیکی کوردیدا.

٦- ئەم ئەزموونە ئەدەبییە بۆ ماوەیەکی درێژ بووە بە نەریتێکی ئەدەبی زاڵ و باو و بەرفراوان، لە شێوەی ڕێباز و قوتابخانەیەك کە دەیان شاعیری پێشکەش بە مێژووی ئەدەبی کوردی کردووە و سامانێکی ئەدەبی مەزنی بۆ ئەو مێژووە پێکهێناوە.

٧- بەم شێوەیە قوتابخانەی ئەدەبی کلاسیکی کوردی بە هەموو تایبەتمەندییە ئەدەبی و هونەرییەکانی کوردانەیەوە، بەزمان و دیالێکتی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی ئەو ڕۆژگارە (بۆتانی)یەوە، دروست بووە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بەشی یەکەم

بنەما ئەدەبی و هونەرییەکانی شیعری کلاسیکی ڕۆژهەڵاتی واتە، شیعری سەردەمی (جاهیلی عەرەب) بە (المعلقات) و ئەو سامان و بەرهەمانەیش کە لە دەرەوەی موعەلەقاتدا هەبوون، ئەو بنچینە و میراتە ئەدەبییە پێکدەهێنێت کە هەموو بنەماکانی شیعری (کۆن) و کلاسیکی ڕۆژهەڵاتی (عەرەبی و فارسی و تورکی و کوردی) لەسەر دامەزراوە. ئەم ڕەگەز و بنەمایانە لەسەر دەستی میللەتانی ناعەرەب و لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئیسلامیدا، گۆڕانکاریان بەسەردا هاتووە و گەشەیان پێدراوە، تاوەکو لەسەردەمی دەوڵەتی عەباسیدا لە ئەنجامی موتوربە و ئاوێتەبوونی هەرسێ سەقافەت و ڕۆشنبیری (عەرەبی – ئیسلامی) و (گریکی – ڕۆمانی) و (فارسی – ئیرانیدا) هەموو بنچینە و بناغە ئەدەبی و ڕەخنەییەکانی (ئەدەبی کلاسیکی ڕۆژهەڵاتی)، داڕێژراون، بۆیە بە (سەردەمی زێڕین) ناودێرکراوە. (رسول، ١٩٩١، ٣٤) تاوەکو لەم شێوە و قالب و پێکهاتە هونەری و ئەدەبیانەدا جێگیربوون و مەییون. لێرەدا هەوڵدەدەین بەشێوەیەکی کورت و پوخت ئەم ڕەگەز و بنەمایانە دەستنیشان بکەین:

١- گیرسانەوە و داڕشتنی شیعری کلاسیکی لەسەر شێوەی ستوونی، بەواتا جێگیربوون (ستوونی شیعر) وەکو مەرج و بنەمایەکی شیعری کلاسیکی.

٢- جێگیربوونی بنەمای (یەکێتی بەیت) وەکو بەردی بناغە لە تێکستی شیعریدا، بەواتای ئەوەی هەر بەیتێك کە لە دوو نیوە بەیت (میسراع) پێکدێت، لە ڕووی پێکهاتە و بنیات و واتاوە وەکو یەکەیەکی تەواو و سەربەخۆ کار دەکات و پێویستی بەدێرەکانی دیکە نییە، هەر ئەم خەسلەتەش ڕێگەی ئەوەمان پێدەدات کەوا بەیتەکان پاش و پێش یا کەم و زیاد بکەین (ئاشنا، ٢٠٠٢، ٢٩).

٣- پەیڕەوکردنی نیزامی کێشی عەرووز و یەکێتی کێش وەکو بنەمایەکی چەسپاو بۆ شیعری کلاسیکی.

٤- لە سەرواسازیدا، شیعری کلاسیکی لەژێر ڕۆشنایی نیزامی سەروا (سەروا و پێش سەروا و پاش سەروا)، لە پاڵ یەکێتی سەروادا بەڕێوەچووە.

لەم بارەیەوە ئەو پێناسەی کەوا (قودامەی کوڕی جەعفەر) سەبارەت بەمەسەلەکانی تایبەت بە شیعر و کێش و سەروا هێناویەتەوە، بۆ ماوەی زیاتر لە (١٣) سەدە وەکو یاسای نەگۆڕو پیرۆز سەیرکراوە، کە دەڵێ؛ شیعر بریتییە لە (قول موزون مقفی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

يدل على معنى)، لەمەوە بنەماکانی کێش و سەروا بوون بە دوو ڕەگەزی سەرەکی بۆ شیعری کلاسیکی. (طبانە، ١٩٦٩، ١٧٢).

٥- هەبوون و زاڵبوونی هونەرەکانی ڕەوانبێژی بە هەموو بەش و هونەر و سنعەتەکانییەوە، تا ئەوەی بوون بە مۆرك و مەرج و تایبەتمەندی بۆ شیعری کلاسیکی.

٦- قەسیدە و غەزەل وەکو دوو قالب و فورمی باو و سەرەکی دەناسرێت، لە پاڵ فورمەکانی دیکەدا لە نموونەی، تاك بەیت، مەسنەوی، روباعی، خشتەکییەکان و موسەمەت و تەرجیع و تەرکیب بەند. (قندیل، ١٩٧٥، ٢٥٨).

٧- زمانی شیعری، زمانێکی بەرزو پاڵاوتەیە و ئاراستەی چینی دەستەبژێری کۆمەڵ دەکرێت، بایەخ بەوشە و دارشتن دەدات بەر لەمانا، بەوێنە دەدات بەر لە مادە، گرینگی بە سنعەت دەدات بەر لە دەربڕین. (حەمەکەریم، ١٩٨٦، ٨١)

٨- کلاسیزم بەشێوەیەکی گشتی لەسەر بنەمای لاساییکردنەوە و پێڕەوکردنی یاسا و دەستوورەکانی پێشینان دەڕوات و لێی لانادات.

٩- ئەم ئەدەبە لەسەر بنچینەی شارنشینی، عەقلانییەت، خۆبەستنەوە بە حەقیقەت و بنەماکانی ڕەوشت و هیومانیزم دامەزراوە. [htt://Padle.com]

١٠- لەڕووی واتا و ناوەرۆکەوە شیعری کلاسیکی ڕۆژهەڵات لە دەوری کۆمەڵێك مەبەستی تایبەتیدا دەخولێتەوە لەوێنەی؛ شیعری ئایینی، وەسف، دڵداری، ستایش، داشۆرین، ماتەمنامە، مەینۆشی، ئیخوانیات، ....، کەوا دەشێ هەموویان لەژێر چەتری دوو ناونیشانی سەرەکیدا کۆبکرێنەوە ئەویش، ستایش و داشۆرینە. (خەزنەدار، ٢٠٠١، ١٦١).

بەم پێیە وەکو دەبینین ڕێباز و قوتابخانەی کلاسیزمی ئەوروپی لە ئەدەب و هونەردا زادەی شارستانییەت و بەرهەمی رۆشنبیری گریگی – ڕۆمانییە، لە کاتێکدا کلاسیزمی ڕۆژهەڵاتی بەرهەم و زادەی شارستانیەتی (عەرەبی – ئیسلامی)یە، بۆیە لە بنەما سەرەکییەکان و زەمین و زەمانی سەرهەڵدان و پەرەسەندنیشیاندا لەیەك جیاوازن. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، بەو هۆیەی کۆمەڵگا جیاوازەکانی مرۆڤایەتی، لە قۆناغە جیاوازەکانی پەرەسەندن و پێشکەوتنی مێژووییدا، تاڕادەیەك لەیەك دەچن، وەکو چۆن مەسەلەی ئاوێتەبوون و کارلێك و کاریگەری شارستانییەتەکان لە مێژوودا دیاردەیەکی روون و ئاشکرایە، بۆیە دەبینین زۆرێك لە بنەما و تایبەتمەندییەکانی (ڕێباز و قوتابخانەی کلاسیزم) لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوادا لەیەك دەچن، لە نموونە:

– کلاسیزم لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوادا لەسەر بنەمای تەقلید و لاساییکردنەوە دامەزراوە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

- پێرەوكردن و خۆبەستنەوە بە یاسا و دەستووورە چەسپاو و جێگیرەكانی پێشینان و بە پیرۆز ڕاگرتن و لانەدان لێیان، بنەمایەكی دیكەی هاوبەشی كلاسیزمە لە هەردوو لادا.
- كلاسیزم لە هەردوو بەرەدا هەڵقولاوی ژیانی شارنشینی و عەقلانییەت و ڕەچاوكردنی بەهاكانی ڕەوشت و پشتبەستن بە حەقیقەت و مرۆڤدۆستییە.
- هەبوونی زمان ئەدەبی بەرز و باڵا بەئاراستەی نوخبە و چینی سەرووی كۆمەڵ لە هەردوولادا وەكو یەكن، بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا پێویستە دان بەو ڕاستییەدا بنێین كەوا (كلاسیزم) وەكو ڕێباز و قوتابخانەی ئەدەبی و هونەری، تەنانەت وەكو بنەماكانی ژیاری و شارستانییەتیش لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوادا، هەریەكە و پێشینەی مێژوویی و بنەما و تایبەتمەندی و ڕەوت و ڕێبازی پەرەسەندن و پێشكەوتنی تایبەت بەخۆیان هەیە، كە لە هەر لایە هەڵقولاوی هەلومەرجی خۆیی و بابەتی ئەو دوو جیهانە و شارستانییەتی مرۆڤایەتین. ئەمەش ڕێگر نییە لەبەردەم ئەوەی كەوا ئێمەی ڕۆژهەڵاتیش (بەتایبەتیش كورد)، ئەم تێرمە وەكو خوازەیەك وەربگرین و وەكو كاڵایەك بە باڵای ئەدەب و هونەر و ڕۆشنبیری خۆمانی دابڕین لە سات و سەردەمێكی تایبەتدا. ئەنجا لەم بوارەدا یەكەمین كەسێك كە زاراوەی (كلاسیك)ی وەكو ناونیشان بۆ دەستەیەك لە شاعیرانی دێرین و ڕەسەنی كورد، لەوێنەی شێخی جزیری و هاوڕێكانی بەكار هێنابێت، ئەوا زانا و توێژە و خەباتگێڕی كورد جەلادەت عالی بەدرخانە. بگەڕێوە بۆ؛ (Azizam, 1941 - 81٠)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەكولینێن كوردی

بەشی دووەم

١- مەلایێ جزیری - مامۆستای شیعری کلاسیکی کوردی

جزیری لە ئاسمانی مێژووی ئەدەبی کوردیدا مانگێکی ڕووناك و دیار و پرشنگداری درەوشاوەیە، قەڵەمی بە پێزی نووسەر و ئەدەبناس و توێژەرانی کورد لە گرینگی پێدان و بەرز هەڵسەنگاندنی بیر و بەرهەم و ڕۆڵ و پایەی جزیری لە دنیای ئەدەب و شیعری کوردیدا درێغی نەکردووە. لێرەدا چەند نموونە لە بیروبۆچوون و نرخاندنی هەندێ لە کەڵە ڕووناکبیرانی کورد لەو بارەوە دێنینەوە. عبدالرقیب یوسف سوورە لەسەر ئەوەی کەوا گەلی کورد لەدوای جەنگی چاڵدێراندا (١٥١٤ز) لە کوردستانی ناوەندیدا (کردستان المرکزیة)، جۆرێك لە سەربەخۆیی و مافی نەتەوەیی لەچوارچێوەی دەوڵەتی عوسمانیدا هەبووە، هەر ئەمەش بۆتە ماك و هاندەر بۆ سەرهەڵدانی بزووتنەوەیەکی ئەدەبی و زانستی و کاری کردۆتە سەر هەندێ لە مەلا و زانایانی کورد تاوەکو شیعر و بەرهەم بە زمانی کوردی بنووسن. ئەنجا ئەو لەو بارەیەوە دەڵێ: ((ئەم دشین گری بدەین ئاشکرا بوو ناوێژەیا کوردی و دەستپێکرنا وی بە (علی حریری و شێخ احمدی جزیری) یانی دچەرخا (١٠هـ- ١٦م)دا گرێ بدەین بە ئاشکرا بووونا سبەهیا مێژوویا کوردستانێ)). (یوسف، ١٩٧٢، ١١٢) مامۆستا عەلائەدین سەجادی لەمەڕ مەسەلەی ئەو دەستپێشخەری و ڕچەشکێنییەی جزیری لە بە کوردی نووسینی شیعردا دەڵێت، ((بەرزی مەلا لەوەدایە کە دەوری عەرەبییەت گەیشتبووە چڵەپۆپە، کەچی مەلا لەو ڕێچکەیە لای داوە و عەرەبی بەکوردی ڕازاندۆتەوە)). تا ئەوەی لە کۆتایی دەڵێ: ((کەوابوو مێژووی ئەدەبی کوردی، بە درێژایی زەمان کڕنووش بۆ ئەو تاپۆیە ئەبا کە هەیکەلی زێڕینی مەلایە و پێغەمبەری ئەدەبی سەدەی پانزەهەمینە)). (سجادی، ١٩٧٢، ١٩٦).

ئەنجا لەپاڵ گرینگی و بایەخی ئەو هەنگاوەی کەوا مەلای جزیری لەسەردەمی درەوشانەوەی عەرەبیدا هاتووە بە کوردی شیعری هۆنیوەتەوە. ئەو بەم کارەی توانیویەتی گیانێکی نەتەوەیی کوردی بە بەر شیعری کلاسیکیدا بکات، یا ئەوەی توانیویەتی شیعرێکی پتەو و بەرزی کلاسیکی ڕۆژهەڵاتی بە زمانی کوردی بێنێتە ئاراوە کەوا شان لەشانی شیعرە بەرز و نایابەکانی میللەتانی ڕۆژهەڵات بدات وەکو عەرەب و فارس و تورك. یا بەواتایەکی تر شیعر و بەرهەمێکی ئاماڵ کلاسیکی تەواو هونەری و بەرز و پتەو و پاڵفتە، بە مۆرك و خاسییەتی نەتەوەیی کوردی بێنێتە بەرهەم کە هیچی لە شیعری

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

میللەتانی دیکە کەمتر نەبێت. ئەمە وای کردووە بڵێین کەوا ((جزیرەی بۆتان یەکێك بووە لە مەڵبەندە گەورەکانی ڕاپەڕینی نەتەوە، قوتابخانەیەکی نوێی شیعری ڕەگی لەسەردەستی مەلای جزیری و فەقێی تەیران و عەلی حەریریدا دادەکوتا و هەوڵی ئەوەی دەدا بۆتان و دیالێکتەکەی بکات بە سەرەتای زمانی یەکگرتووی شیعری کوردی، مەلای جزیری بەزمانە کوردییەکەی خۆی خاسیەتی قوتابخانەی حافزی شیرازی دەربڕی و زۆر شتی ئەم زمانەی خستەسەر پراکتیکە جوانەکانی ڕەوانبێژی ئەم قوتابخانەیە، بەڕاستیش ئاواتی ئەوە بوو دەنگی زولالی لە بۆتانەوە بگاتە هەموو کوردستان)). (رەسول، ٢٠١٢، ٥٢٠) نووسەر و ئەدەبناسانی کورد لەسەر ئەو مەسەلەیە کۆکن کەوا جزیری بنیاتنەری قوتابخانەی شیعری کلاسیکی کوردییە، لەسەردەستی ئەو و لە ڕێگای شیعر و بەرهەم و دیوانی ئەویشەوە هەموو بنەما و سنعەت و هونەرەکانی شیعری کلاسیکی ڕۆژهەڵات هاتوونەتە ناو ئەدەبی کوردییەوە. لە دوای ئەویش شاعیرانی کورد لە هەردوو بەشی ئەزموونە شیعرییەکەی کوردی باکوور و ناوەڕاست پێڕەویان لە هەمان بنەما و هونەرەکاندا کردۆتەوە. تا ئەوەی بەم کارەیان سامان و ماڵ و میراتی شیعری کلاسیکی کوردیان ئاوەدان و دەوڵەمەند کردۆتەوە. لێرەوە بەکورتی تیشك دەخەینە سەر کۆی ئەو هونەرانەی لە بەرهەم و شیعری جزیردا هاتوون، کە لە پاشاندا بوون بە یاسا و ڕێسای هەموو شیعری کلاسیکی کوردی.

٢- مەلای جزیری و هونەرەکانی شیعری کلاسیکی

لە پێشەوە ئاماژە بۆ ئەو مەسەلەیە کراوە کەوا بەلای ڕەخنەگر و ئەدەبناسانی کوردەوە، مەلای جزیری بنیاتنەر و سەرامەدی شیعری کلاسیکی کوردییە، هەموو یاسا و هونەر و ڕەگەزەکانی شیعری (عەرەبی – فارسی) وەرگرتووە و لە شیعر و بەرهەمی خۆیدا بەکاری هێناوە و گونجاندوویەتی. لەم بوارەدا د. عیزەدین دەڵێت؛ (ئێمە بە دڵنیاییەوە مەلای جزیری بە بنیادنەری شیعری کلاسیکی کوردی دەزانین)). (رەسول، ٢٠١٢، ٢٠٣). لێرەدا ئەگەر بە کورتیش بێت تیشك دەخەینە سەر دیارترینی ئەو ڕەگەز و یاسا و دەستوورانەی شیعری کلاسیکی کە لە بەرهەمی شیعری جزیریدا بەکاربراون و لەپاش ئەویشدا بوون بە یاسا و ڕێسا و نەریتی شیعری کلاسیکی و شاعیرانی کورد لەدوای ئەودا پێڕەویان لێ کردۆتەوە:

کێش و سەروا: دوو ڕەگەز و یاسای بنەڕتین لە شیعری کلاسیکیدا، کەوا یەکەمیان نیزامی کێشی عەرووزی و یەکێتی کێشە، دووەمیشیان سیستەمی سەروای یەکگرتوو، یاخود یەکێتی سەروای شیعرییە. لەم ڕوانگەیەوە دەگوترێت ((مەلای جزیری

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

یەکەمین شاعیری کوردە سیستێمی کێشی عەرووزی و یەکێتی قافیەی شیعری کلاسیکی عەرەبی هێناوەتەوە ناو ئەدەبی کوردییەوە، سوودی لە تاقیکردنەوەی ئەدەبی فارسی و تورکی عوسمانی وەرگرتووە)). (خەزنەدار، ٢٠٠٢، ٢٤٦)، ئەوەی سەبارەت بە عەرووزی کوردییەوە بگوترێت ئەوەیە کەوا دەستپێکی لە مەلای جزیریەوەیە، بەو مەعنایەی ((سەرهلدانا رێبازا عەرووزا کوردی لسەر دەستی مەلایی جزیری هاتیە دناڤ هۆزانا کوردیدا)). (عەبدوڵلا، ٢٠١١، ٢١٩)، ئەمەش هەمان ئەو بۆچوونەی شاعیر و عەرووزناسی کورد ئەحمەد هەردییە کە دەڵێ؛ ئەم رێبازەلەسەردەستی شاعیرانی پێشەنگی زاری کرمانجی سەروو، لەوێنەی جزیری و خانی وەکو دەستپێك و لەدواییدا لای شاعیرانی کوردی ناوەڕاست (نالی و سالم و کوردی) دووبارەبۆتەوە. (هەردی، ٢٠٠٤، ٣٢) بەڵام وەکو دەزاندرێت کێشی شیعری کلاسیکی کوردی لەوانەش کێشی شیعری جزیری، کتومت کێشە عەرووزییەکانی (ئەحمەدی کوڕی فەراهیدی) نییە، بەڵکو عەرووزێکی کوردی و فارسی دەسکاریکراوی عەرەبییەو، هەر لە رێگای شیعر و ئەدەبی فارسیشەوە هاتۆتە ناو شیعری کوردی، بەواتا ((عەرووزا کوردی ژ عەرووزا فارسی هاتیە دانان و نەوەکو یەکسەر لسەر عەرەبی هاتبیتەوەرگرتن، ژ بەرهندەك تایبەتمەندیێ زمانی لسەر زمانێ کوردی و فارسی کو هەردوو دناڤ گروپێ زمانێ هیندۆ ئێرانی دانە)). (عەبدوڵلا، ٢٠١١، ٢٢١)، نەك هەر ئەمە بەڵکو ئەو کێشە عەرووزیانەش کەوا زیاتر لەگەڵ میزاج و تایبەتمەندییە فۆنۆلۆژییەکانی زمانی کوردی دەگونجێن، لەوێنەی کێشەکانی ڕەمەل و هەزەج و رەجەز و ... بە قالبە کێشەکانیانەوە، لە دیوانی جزیریدا زۆرینەن و پشکی شێریان بەر دەکەوێت، کە لە پاشان بوون بە مۆرکی هەموو شیعری کلاسیکی کوردی و لای شاعیرانی کورد دووبارە بوونەتەوە.

دیارە جزیری لەناو دەیان قالبەکێشی هەر یەك لە کێشە باوەکاندا ئەو چەند قالبەکێشەی هەڵبژاردوون کە لەگەڵ مۆرك و میزاجی کورد و سروشتی زمانی کوردیدا دێنەوە. تەنیا لە مەسەلەی کێشدا لای جزیری دیاردەیەك هەیە ئەویش ئەوەیە کەوا کێشی ڕەمەل بە پلەی یەکەم دێت هاوشێوەی شاعیرانی غەزەلخوێنی فارسی لەوێنەی (حافز و مەولانا و حاجی). (چالی، ٢٠٠٨، ٩٣). لێرەدا رێژەو ژمارەی تێکستی شیعری دیوانی جزیری بەگوێرەی کێش و قالبە کێشەکان دێنینەوە، کە دواتر بوون بە بنەمای کێش ناسی لە شیعری کوردیدا. (باڵەکی، ٢٠١٥، ٢١ – ٢٤):

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

زنجیره	کێش	پارچە شیعر	قالبەکێشەکان	ڕێژە
١	ڕەمەل	٥٥	١٢	٤٥.٨٣٪
٢	هەزەج	٢٩	٨	٢٤.١٦٪
٣	ڕەجەز	٢٧	٥	٢٢.٥٠٪
٤	بەسیت	٣	١	٢.٥٠٪
٥	سەریع	٣	١	٢.٥٠٪
٦	موزاریع	٢	١	١.٦٦٪
٧	خەفیف	١	١	٠.٨٣٪
حەوت کێش		١٢٠ پارچەی شیعری	٢٩ قالبەکێش	١٠٠٪

ئەنجا ئەو لایەنەش کە لە شیعری جزیریدا پەیوەندی بە هونەرەکانی سەرواو سەرواسازییەوە هەیە، ئەوا ئەو لەو بوارەشدا خاوەن بەهرە و هونەر و داهێنانە، بەجۆرێك کەوا هونەر و داهێنانەکانی لە بواری سەروای شیعریدا بوون بە یاسا و ڕێسای چەسپاوی سەروابەندی لای شاعیرانی کورد لەدوای خۆی و لە هەموو دیوانی شیعری کلاسیکی کوردیدا ڕەنگی داوەتەوە[٢]. بۆیە مەسەلەی سەروابەندی لای جزیری دەگوترێت: ((ئەوەندە بە سەر سەروادا زاڵە لە هیچ شوێنێ بەدەستییەوە دانامێنێ، نەك هەر ئەمە بەڵکو وشەکانی نەك هەر کۆتایی، بەڵکو لەسەراپای دێر زۆر بەئاسایی و لە خۆوە دەکەونەناو سەروابەندییەکی پڕ لە ئیقاعەوە هەندێ جار لە درێژایی یەك دێرە شیعردا ئەوەندە سەروا بەدوای یەکدا ڕێز دەکا کە نەك هەر لە کوردیدا بگرە لە زمانانی تریشدا هاوتای نییە)). (گەردی، ١٩٩٩، ٩٣٠) جزیری زۆربەی دەنگەکانی (کوردی و عەرەبی) وەکو سەروای شیعری بەکارهێناون، ئەوانەش کە لە شێوەی سەروادا بەکار نەبراون بە پاش سەروا هێناوینەتەوە، کە ئەمەشیان دیاردەیەکی بەرچاوی شیعری جزیرییە هاوشێوەی شاعیرە دڵخوازەکانی (سەعدی و حافز و جامی) لە فارسیدا. پاش سەروا ڕیتم و ئاوازێکی زیاتر بە شیعر دەبەخشێت لە پاڵ تەواوکردنی کێش و ڕوونکردنەوە و جەختکردنی واتادا.

کارامەیی و سەرووەستایی جزیری نەك هەر لە بواری یەکێتی سەروا یاخود سەروای یەکگرتوو بەدیار دەکەوێت کە مەرجێکی بنەڕەتی غەزەل و قەسیدەیە، بەڵکو لە مەسەلەی سەروابەندی فورمە شیعریەکانی دیکەشدا لە وێنەی (چوارین، پێنجین، تێهەڵکێش، خشتەکی و موستەزاد و تەرجیع و تەرکیب)یشدا هەر بەو شێوەیە بەهرە و هونەر و دەستڕەنگینی نوواندووە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

یەکێک لە خەسڵەتە هەرە دیار و دەستڕەنگینەکانی جزیری لەسەروابەندیدا، پێڕەوکردنی سەروای ناوەوەیە (ترصیع) کە هەندێ جار ژمارەیان دەگاتە (١٦) دەنگەسەروا لە تەنیا دوو دێری شیعردا:

وەردان گولاڤ، گرتن خوناڤ، لێ من دناڤ، سۆهتن هناڤ،
من دی ب چاڤ، زولفێن بەلاڤ، لێ بوونە داڤ، بەند کر ب ناڤ

نورا بەصەر، گوفت و خەبەر، قەند و شەکەر، زولفان ژ سەر
خالێن دقەر، باقێ سەحەر، دا بێتە دەر، صوبحاب حەق.

(دۆسکی، ٢٠١١، ١٩٣)

وردەکاری سەروا لە شیعری جزیریدا لە هەندێ حالەتدا (لە نموونەی ئەم تێکستە شیعرییەی پێشەوە) ئەوەندە بەرز بێ وێنەیە کە ئەگەر بێت و هەموو دیوانی شیعری کلاسیکی کوردی بپشکنیت نموونەیەکی ئەوتۆ لە هونەر و داهێنان و دەستڕەنگینی لە سەروابەندیدا نادۆزێتەوە.

بەم شێوەیە هونەر و داهێنانی جزیری لە بوارەکانی نیزامی عەرووز و سەروادا لە دوای خۆیدا بوون بە یاسا و دەستووری چەسپاو بۆ شیعری کلاسیکی کوردی و دیارە ئەگەر لە ئەنجامی هوشیاری و ئاگاداربوونیشەوە نەبێت، ئەوا هەر هەمان یاسا و ڕێسا گەلن کە لە ئەزموونی شیعری کلاسیکی قوتابخانەی باباندا دووبارە بوونەتەوە. ئەمەش نیشانەی ڕەسەنایەتی قوتابخانەکەیە لای مەلای جزیری.

٣- فۆرم و قالبەکانی شیعری کلاسیکی کوردی

غەزەل و قەسیدە دوو فۆرمی بنچینەیی شیعری کلاسیکی ڕۆژهەڵاتین و بەتایبەتیش قەسیدە فۆرمی هەرە دێرین و دایکی هەموو قالب و فۆرمەکانە. لەدوای غەزەل و قەسیدە فۆرم و قالبەکانی دیکە بە پلەی دووەم دێن لە وێنەی؛ تاک بەیت، پارچە، مەسنەوی، چوارین و خشتەکییەکان و تەرجیع و تەرکیبەکان. لەم مەیدانەشدا ((جزیری یەکەم شاعیری کوردە کە غەزەلی (فارسی – عەرەبی) هێناوەتە ناو ئەدەبی کوردی و بە فراوانی و قووڵی ئەم جۆرە هۆنراوەیەی نووسیوە و هەموو ڕەگەزەکانی ناوەرۆک و ڕوخساری هێناوەتە ناو ئەدەبی کوردی و داهێنانی خۆشی تێدا کردووە)). (گەردی، ١٩٩٩، ٨١١). دیارە غەزەل لەڕووی فۆرمەوە یاسا و ڕێسای تایبەت بەخۆی هەیە، وەك ئەوەی ژمارەی دێرەکانی تاک بێت و، غەزەلی پەسەند ژمارەی دێرەکانی لەنێوان (٧ بۆ ١١) دێردا دەبێت و هات و بەیتی یەکەمی (موسەرەع – هاوسەروا) بێت ئەوا دڵگیرتر دەبێت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بە پەیوەندی لەگەڵ ئەم بابەتە دکتۆر ئەمین موتابچی لە لێکۆڵینەوەکیدا مەلای جزیری بە (ئوستادی غەزەلی کوردی) ناودەبات و دەڵێ: ((ئەوەی شایانی باسە و جێی شانازییە ئەوەیە کە مەلای جزیری ئێمە هەر وەکو نالی خۆمان، ئەو غەزەلانەی لە بەیتی (٧) بۆ (١٥) بەیتدان لە هەمووان زیاترە)) (موتابچی، ١٩٩٤، ١٠).جزیری لە غەزەلخوێنیدا شانی خۆی لەشانی (حافزی شیرازی) داوە، کە یەکەمین کەڵە شاعیری ڕۆژهەڵاتە لە بواری غەزەلی فارسی و ڕۆژهەڵاتیدا، بۆیە گوتویەتی:

گەر لوئلوئێ مەنثوور ژ نەظمێ تو دخوازی

وەر شیعرێ مەلێ بین تە ب شیراز چ حاجەت

(دۆسکی، ٢٠١١، ٩٤)

ئەو هونەر و دەستپێشخەرییەش کە ئەو کردوویەتی و هاتووە غەزەلە هەرە ناودارەکەی حافزی شیرازی (الایا الیها الساقی) هێناوە و تێهەڵکێشی شیعری خۆی کردووە، لە پاشان و لە دوای ئەودا بۆتە سەرمەشقێك بۆ شاعیرانی کورد تا ئەوەی (١٥) شاعیری ناوداری کورد شوێن پێی ئەویان هەڵگرتووە و ئەم هونەرەیان دووبارە کردۆتەوە. (عەبدوڵلا، ٢٠١٢، ٤١ – ٦٣).

لە هونەری قەسیدە سەراییدا جزیری سەرامەد و دەستپێشخەرە، کۆمەڵێك قەسیدەی هۆنیوەتەوە کە هی وایان تێدایە زیاتر لە (١٠٠) بەیتی شیعرە، بە گوێرەی بنەماکانی شیعری ستوونی و خاوەن کێش و سەروای یەکگرتوو، لەپاڵ کۆمەڵێك قەسیدەی چوارینەبەند و تەرجیع و تەرکیب بەنددا کە لە بواری کێش و سەروادا جیاواز و هەمە ڕەنگن، بەو مەعنایەی ((جزیری بۆ سەلماندنی شاعیریەتی خۆی و لە پێناوی داهێنانی ئەدەبیدا هەر تەنیا غەزەل و قەسیدەی نەنووسیوە، بەڵکو لە پاڵ ئەمانەشا هونەرە شیعرییەکانی تری وەکو (چوارینە و پێنجینە و شەشینە و موستەزاد و بەندسازی (ترجیع و تەرکیب)ی بەکارهێناوە)). (گەردی، ١٩٩٩، ٨٣٥) هەروەها جزیری یەکەم شاعیری کوردە کەوا شیعری موستەزادی هۆنیوەتەوە، لەگەڵ ئەوە کە موستەزادەکە بە زمانی عەرەبییە. دواتر ئەم فۆرمە لای شاعیرانی کورد دووبارە بۆتەوە. سەرەتای موستەزادەکەی جزیری بەم جۆرەیە:

یارامي قـلـبی بسـهام اللاهـات   هیهـات نجاتي

مازال لك فداءلك روحي وحیاتي   من قبل مماتي

(دۆسکی، ٢٠١١، ٣٠٩)

دیارە لەپێش جزیریدا فۆرمە شیعریەکانی (چوارخشتەکی و پێنجینە و شەشینە)مان نەبووە و جزیری داهێنەریەتی، هەروەها لە شیعری بەندسازیدا، لەوێنەی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

(موسەممەت و تەرجیع و تەرکیب) بەندداً کە هونەری تایبەت بە شیعریفارسین، دیسان جزیری باڵادەستە و لە دیوانەکەیدا کۆمەڵێك بەرهەمی لەوجۆرە بەرچاو دەکەون و لە پێشتردا یا ئەوەتا نابیندرێن یا بەو شێوە هونەرییە نین.

بەمجۆرە جزیری بۆتە سەروەستای داڕشتن و داهێنانی قالب و فورمە شیعرییەکانی شیعری کلاسیکی کوردی. مەسەلەیەکی دیکە کە تایبەت بووە بە شیعری کلاسیکی فارسی، ئەویش مەسەلەی (نازناو یاخود تەخەلوس)ی شیعرییە، کەوا هەم وەکو دیاردەیەکە و گرنگییەکی بەرچاویشی لەشیعری کلاسیکدا هەیە، ئەویش هەر بەهۆی جزیرییەوە ڕێی کەوتۆتە ناو شیعری کوردی کەوەکو ناسنامەیە بۆ تێکستی شیعر. (حەمەکەریم، ١٩٨٦، ١٨٧).

٤- هونەرەکانی ڕەوانبێژی

ڕەوانبێژی وەکو هونەر و سنعەتی ئەدەبی، بە هەر سێ بەشەکانییەوە، یەکێك لە بنەما سەرەکیەکانی شیعری کلاسیکی ڕۆژهەڵاتییە و لەوانەش شیعری کلاسیکی کوردی. هەر یەکێك لە بەشەکانی ڕەوانبێژی (ڕوونبێژی – جوانکاری – واتاناسی) ڕوو لە گۆشەیەکی ئەدەب دەکات و تا ئەوەی لایەنی جوانی و بەرزی و نزمی بەرهەمی ئەدەبی بە تەواوی ڕوونبێتەوە و بکەوێتە بەرچاوان (گەردی، ١٩٧٢، ١٣). دیارە لە پێشەوەدا دەبێ ئەدەب هەبێت و بەرهەمی ئەدەبی، ئەنجا نۆرەی ڕەوانبێژی دێت، بەو پێیەش زمانی ئەدەب خۆی زمانێکی هونەرییە، واتە زمانی خوازە و درکە و چواندن و جوانکاریە، بۆیە لە شیعری کۆنی کوردیشدا، تەنانەت لە فۆلکلۆر و ئەدەبی میللیشدا، ئەم هونەرانە هەبوون و بەدیدەکرێت، بەڵام بەشێوەیەکی سەرەتایی و ساکار بووە، تا ئەوەی شیعری هونەری و بەرز و پتەو و پاراوی کلاسیك دێتە ئارا ئەوسا ڕەوانی و وشە ئارایی و ڕازاندنەوەی ئاخاوتنی شیعری بایەخێکی زیاتر وەردەگرێت، ئەویش لە دوو لاوە هەم لەلایەنی وشە و ڕستە و پێکهاتەوە، هەم لەلایەنی واتا و گوزارەوە، کەوا بەهۆی هونەرەکانی ڕەوانبێژییەوە ئەنجام دەدرێت. لێرەدا ڕەوانبێژی هەم خزمەتی تێکستی ئەدەبی دەکات هەم دەبێتە ئەڵقەیەك لە نێوان شاعیر و خوێنەردا، بۆ ئەوەی خواست و مەرامی شاعیر بە جوانترین و پەسەندترین شێوە بگەیەنێتە خوێنەر. دیارە لە ئەدەبی عەرەبیدا، چ لەلای ڕەخنەگران و چ لەلای وێژەوانان هونەری شیعر بەتایبەتیش (قەسیدە و غەزەل) نموونەی بەرز و باڵای ڕەوانبێژی بوون و هەمیشە بەچاوی ڕێزەوە سەیرکراون. (خلف، ٢٠١١، ٢٣٨) ڕەوانبێژی خۆی لە بنچینەدا، بە هەموو بەش و لق و سنعەتەکانەوە، لەگەڵ ئەوەشدا لە زانستەکانی عەرەبی و بەتایبەتیش زانستەکانی قورئانەوە سەرچاوەی گرتووە، بەڵام لە ڕێگای زمان و ئەدەبیاتی فارسی و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شاعیرانی ناوداری فارسەوە هاتۆتە ناو ئەدەبی کوردی، جزیریش هەم وەکو شاعیر و هەم وەکو مەلا و زانایەکی تەواوی چەرخی خۆی شارەزایی تەواوی لە زانستەکانی ئەیینی ئیسلام و قورئانی پیرۆزدا هەبووە، لەولاشەوە شارەزای ئەدەبیاتی کوردی و فارسی و عەرەبی بووە. بێ گومان ئاشنایەتی زۆری لەگەڵ شیعر و بەرهەمی ئەدەبیاتی فارسی، نەخاسمە شیعری حافز و سەعدی و جامیدا هەبووە، کە ئەمانە هەموو وەکو پرۆگرامی خوێندن لە مزگەوتەکانیشدا خوێندراون و جزیریش لێیان بەهرەمەند بووە و ئاشنا و شارەزای هەموو هونەرە ئەدەبییەکان بووە، ئەنجا ویستویەتە ئەم ئەزموونانە بگوێزێتەوە بۆ ناو ئەدەبی کوردیدا، هەر بۆیەشە لە شیعرەکانیدا بە جوانترین شێوە ڕەنگی داوەتەوە و تیایدا لە هونەرمەندی گەیشتۆتە پلەیەکی باڵا، بۆیە گوتوویە: گەر لوئلوئی مەنثوور ژ نەظمێ تو دخوازی، واتە ئەگەر تۆ شیعرێکت دەوێ کە وەکو مرواری پەخشکراو بێت لە جوانی و ڕێکی و ڕازاوەییدا وەرە شیعری مەلا ببینە، ئەمە ئەوپەڕی لەخۆڕازیبوونی مەلایە لە توانا و دەسەڵاتی بەسەر هونەرەکانی ئەدەب و لەوانەش هونەرەکانی ڕەوانبێژیدا. (موتابچی، ١٩٧٣، ٢٠) شیعری جزیری لەلایەنی ڕەوانی و پاراوییەوە لەسەر سێ بنەما دامەزراوە:

أ- هەڵبژاردنی وشە و بێژە و پێکهاتەی پاراو و ڕەوان.

ب- وەستایەتی و هونەرمەندی لە هۆنینەوە و ڕێزکردن و ڕێکخستندا.

ج- هەڵبژاردنی شێوازی جوان و شیرینی مۆسیقای پڕ لە ریتم و ئاواز.

لەم پێناوەشدا شاعیر توانیویەتی هەم ڕوونی و هەم جوانی و ڕەوانی هەم خوشخوانی بەیەکەوە کۆ بکاتەوە لەسەر ئاستی وشە و ڕستە و ئاخاوتن و واتادا. (باطاهر، ٢٠٠٨، ٢٧ – ٢٨). ئەنجا بۆ دەستنیشانکردنی تەواوی هونەر و سنعەتەکانی لقەکانی ڕەوانبێژی کە لەمانەی خوارەوە پێکدێن:

١- ڕوونبێژی؛ هونەرەکانی (چوواندن، خوازە، خواستن، درکە) دەگرێتەوە.

٢- جوانکاری؛ لەم بەشانە پێك دێ:

أ- لایەنی ڕوخسار و ڕازاندنەوەی وشە.

ب- لایەنی ڕازاندنەوەی واتا و ناوەرۆك.

٣- واتاناسی؛ کەوا خەبەر و داڕشتن، شیکردنەوەی ڕستە،یەکسانی و کورتبڕی و درێژبڕی، پێکەوەنان و دابڕان دەگرێتەوە. هەروەها تاوتوکردن و بەدیارخستنیان و لێکۆڵینەوەیان لە شیعر و بەرهەمی جزیریدا، پێویستی بەکار و لێکۆڵینەوەی تایبەت و تەرخانی پسپۆڕیانە هەیە. لەگەڵ ئەوەی هەندێ لایەنی ڕەوانبێژی لەشیعری جزیریدا تا ئێستا کاری لەسەر کراوە. بۆ نموونە بگەڕێوە بۆ (چەلکی، ٢٠١٢، ١ – ٢)، هەروەها (ڕەشید، ٢٠١٤).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

٥- مەسەلەی عیرفان و هزری سۆفییەتی لەشیعری جزیریدا

جەلادەت بەدەرخان بۆ یەکەمجار لەگۆڤاری هاواردا ڕایدەگەیەنێت کەوا ((مەلا شاعیرەکی متەسەویفە)) (AZIZAN سەرچاوەی پێشوو)، ئەمەش لەپای ئەوەوەیە کەوا مەسەلەکانی تایبەت بە عیرفان و بیری سۆفێتیی بەشێکی گەورەی لە مەبەست و ناوەڕۆکی شیعر و دیوانی جزیری گرتۆتەبەر، چ ئەوەی پەیوەندی بە ڕێباز و تەریقەتەکانی سۆفیەتییەوە هەیە، یاخود وشە و زاراوە و دەستەواژەکانی تایبەت بەحال و مەقامات، یا ئەو مەسەلانەی پەیوەستن بە سەیر و سلوك و پیرومورید و عەشقی حەقیقی و مەجازی.

دیارە وەکو گوتمان بناغەی تیوری و بیر و فەلسەفەی سۆفییەتی لای جزیری لە بەشێك لە شیعرەکانیدا بەدیادەکەوێت، واتە شیعرەکانی ئاوێتەن کە ئەم فەلسەفە و هزر و بیر و بۆچوونانەی تیادا تیشك دەدەنەوە بەتایبەت تێکستەکانی؛ الله سەحەرگاها ئەزەل، دەستی قودرەت، هی دبەر قالو: بلی ئێ، ئسمی تەیە مەکتوب، مەششاطەیێ حوسنا ئەزەل، موغبەچەیێن مەیفرۆش، نامێ عەنبەر شکەنی بێت، ئەووەل کو پارێ دامە، ب حوسنا (أحسن التقویم)، صەنەمێ ژ قەوسێ ئەبروو، فەلەکا ئەطلەسێ، ژ ڕەمزا دلْبەرێ دیسا.... تاد. لێرەدا مەسەلەی گرینگ ئەوەیە، کە ئایا چۆن وە لە ڕێگەی کێوە مەسەلەکانی تایبەت بە عیرفان و سۆفیزم هاتۆتە ناو ئەدەبی کوردییەوە؟ هەندێ توێژەر و لێکۆڵەری کورد ڕایان وایە کەوا مەسەلەکانی سۆفیزم عیرفان لەسەرەتاوە لەسەدەی دەیەمدا لە شیعری بابا تاهیری هەمەدانیدا (٩٣٧ – ١٠١٠ز) بەرچاو دەکەوێت، تا ئەوەی دواتر لەسەدەی حەڤدەهەم و لەسەر دەستی مەلای جزیریدا دەگاتە لوتکە. (شکار، ٢٠٠٩، ٩ – ١٠)[٣].

ئێمە وای دەبینین کەوا سەر قافلەی هزر و بیری عیرفان و سۆفییەتی لە شیعری کلاسیکیدا، چ وەکو چەمك و وشە و زاراوەکان و چ وەکو فیکر و بیر و پراکتیك، هەر دیسان شێخی جزیرییە ئەو لەسەرێکەوە مەلا و زانا و عالیم و عارفێکی مەزن بووە. بۆیە زڤنگی بەناونیشانی ((العارف الربانی والعاشق الرحمانی)) وەسفی کردووە. (الزڤنگی، ٢٠١٣، ٥)[٤]. ئەنجا هەر خویشی شۆڕە سواری مەیدانی سۆفیگەریش بووە و بەشێکی زۆری شیعر و غەزەلەکانی بۆ (عەشقی حەقیقی و مەجازی) تەرخان کردووە، کەوا سەر شارن لە ڕەمز و ڕازی سۆفییەتی. جزیری باوەڕی بە (یەکێتی بوون) هەبووە و جوانی خودایی لە هەموو شتێکدا بەدی کردووە و هەڵوێستی لەم بارەوە لە زۆر شوێن لە دیوانەکەیدا ئاشکرا کردووە و (میکائیل، ٢٠٠٥، ٤٢) لەم بارەوە دەڵێت:

حەرف ژ یەك بوونە فەصل   گەر ببری وان ب ئەصل
حەرف دبت یەك خەطەك   خەط کو نەما نوقطە ما

(دۆسکی، ٢٠١١، ٣٥)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

قەسیدە و غەزەلەکانی جزیری سەرشارن لە وتە و زاراوەکانی سۆفییەتی بەتایبەت ئەو مەسەلانەی پەیوەندیان بە کۆمەڵێك تێگە و چەمکی فەلسەفی و عیرفانییەوە هەیە لەوێنەی؛ یەکێتی بوون، یەکێتی ئاینەکان، ڕاستی محەممەدی، نەمان (الفناء)، لاهوت و ناسووت، تێچوون (الحلول)، فەلسەفەکانی ئیشراق و حروفی و... تاد. تا ئەوەی مامۆستا و توێژەرێکی کورد فەرهەنگێکی تایبەتی لە وشە و زاراوەکانی سۆفیەتی لە دیوانی جزیری و مەحویدا سازکردووە. بگەڕێوە بۆ؛ (شوان، ٢٠١٠). کەواتە جزیری نەك هەر یاسا و ڕێسا و هونەرەکانی شیعری کلاسیکی (حافز و سەعدی و جامی) وەرگرتووە و هێناویەتە ناو شیعری کوردی، بەڵگو تێگە و ئەزموونی عیرفان و سۆفیزمیشی وەك ئەوەی لای (مەولانای ڕۆمی و عەتتار و جامی)دا هەبووە هێناوەتە نێو ئەدەبی کوردیەوە. (وەلاتژێری، ٢٠١٧، ١٣٢) ئەنجا هەموو ئەوانەش بە زمان و شێواز و لە کەش و هەواو سروشتێکی کوردانەدا پێشکەش کردووە و بەم کارەی ڕێبازێکی سۆفیزمی کوردانەی هێناوەتە مەیدان کەوا لە دوای خۆیدا هەم لە لای خانی و هەم لە لای مەحویش بەهەمان نەفەسی کوردانەوە دووبارە بۆتەوە.

ئەنجام:

لە کۆتاییدا دەتوانین چەند ئەنجامێك دەستنیشان بکەین کەوا لە درێژەی ئەم باس و لێکۆلینەوەیەماندا پێی گەیشتووین، ئەویش لەم چەند خاڵ و بڕگانەدا:

١- شیعری کلاسیکی کوردی قۆناغی دووەمینی مێژووی ئەدەبی کوردی نووسراو پێکدەهێنێت کەوا لە کۆتاییەکانی سەدەی شازدەهەمەوە دەستدپێدەکات. بەر لەمە ئێمە قۆناغێکمان لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا هەیە بەناوی (قۆناغی ئەدەبی کۆنی کوردی) کەوا شیعر و ئەدەبیاتی هەردوو ئەزموونی ئەدەبیی لەك و لوڕ و ئەدەبیاتی گۆران دەگرێتەوە، کەوا قۆناغی یەکەمینە و تیایدا شیعر و ئەدەبی کوردی خاوەنی کۆمەڵێك تایبەتمەندی و خەسڵەتی ئەدەبی و هونەری نەتەوەیی ڕەسەن و خۆماڵی و تایبەتە، دوور لە کاریگەری ئەدەبی و ڕۆشنبیری بیانی (عەرەبی و ئیسلامی).

٢- مەلای جزیری لە ڕێگەی دیوان و بەرهەمی شیعرییەوە بووە بە مامۆستای یەکەم و دامەزرێنەری ئەم قۆناغ و قوتابخانەیەی شیعری کلاسیکی کوردی، هەر لەسەر دەستی ئەویشەوە هەموو هونەرەکانی شیعری کلاسیکی ڕۆژهەڵات هاتۆتە ناو ئەدەبی کوردییەوە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٣- جزیری هونەر و بنەماکانی شیعری کلاسیکی رۆژهەلاتی، لە بەر هۆکار و تایبەتمەندییەکانی زمانەوانی و نەتەوایەتی و کۆمەلایەتی، ناراستەوخۆ بەشێوەیەکی هەموار و دەستکاریکراوەوە لە شیعر و ئەدەبی فارسییەوە وەرگرتووە، ئەنجا هاتووە سامان و ئەزموونێکی تازەی لە ئەدەبی کوردیدا بنیاتناوە کە لە پاشان بووە بە قۆناغ و قوتابخانەی شیعری کلاسیکی کوردی.

٤- جزیری لە بەکارهێنانی نیزامی کێش و سەروا، هونەرەکانی رەوانبێژی، قالب و فۆرمی شیعری، مەبەست و ناوەرۆك و بیری سۆفییەتی، داهێنانی کردووە و هونەر و دەسترەنگینی بێ وێنەی لەشیعری کوردیدا نواندووە.

٥- بەم داهێنان و دەستپێشخەرییە جزیری هەموو بنەماکانی شیعری کلاسیکی کوردی دامەزراندووە تاوەکو لەدوای خۆی بوون بە نەریت و قوتابخانەیەکی ئەدەبی بەپیت و دەولەمەند، شاعیرانی کورد بۆ ماوەیەکی دوور لەسەری رۆیشتوون و پێرەویان لێ کردووە.

٦- بۆیە بەحەق نازناو و ناونیشانی مامۆستای شیعری کلاسیکی کوردی تەرخان و تایبەتە بە مەلای جزیری، لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا.

سەرچاوەکان

أ- کوردی:

١. ئاشنا، ئومێد، ٢٠٠٢، گۆران- نووسین و پەخشان و وەرگێراوەکانی، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر.

٢. ئەزیزان، هەرکۆل، گۆڤاری (هاوار)، سال (٩)، هەژمار (٣٣).

٣. بالەکی، یادگار رسول (د)، ٢٠١٥، لەنگییە عەروزییەکانی یەکێك لە چاپەکانی دیوانی جزیری، گۆڤاری زانکۆی راپەرین، ژمارە (٥).

٤. چالی، شەعبان، ٢٠٠٨، شێوازی شیعری جزیری، دەزگەها سپیرێز، دهۆك.

٥. چەلکی(١)، مەسعوود یاسین، ٢٠١٢، رۆلی هونەرێن روونبێژی دچێکرنا هۆزانا کوردیدا، ئەکادیمیای کوردی، هەولێر.

٦. چەلکی (٢)، مەسعوود یاسین، ٢٠١٢، زانستی جوانکاریێ دهۆزانا کوردیدا، رێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکردنێ، دهۆك.

٧. حەمە کەریم، حەمە سەعید، ١٩٨٦، دیداری شیعری کلاسیکی کوردی، دار الحرية للطباعة، بغداد.

٨. خەزنەدار، مارف (دکتۆر)، ٢٠٠١، مێژووی ئەدەبی کوردی، ب١، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر.

٩. خەزنەدار، مارف (دکتۆر)، ٢٠٠٢، مێژووی ئەدەبی کوردی، ب ٢، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر.

١٠. جۆسكی، تەحسین ئیبراهیم، ٢٠١١، دیوانا مەلایێ جزیری، دەزگەها سپیرێز، دهۆك.
١١. رەسول، عیزەدین (پرۆفیسۆر)، ٢٠١٢، مێژووی ئەدەبی كوردی، بەرگی یەكەم، سلێمانی.
١٢. ڕەشید، مەسعوود جەمیل، ٢٠١٤، ڕۆڵی تەوەرێن هەڵبژارتن و ڕێزكردنێ دچێكرنا ڕیتما هۆزانا كوردیدا، ئەكادیمیای كوردی، هەولێر.
١٣. شوان، ئیبراهیم ئەحمەد (د)، ٢٠١٠، فەرهەنگی سۆفیانەی دیوانی جزیری و مەحوی، ئەكادیمیای كوردی، هەولێر.
١٤. عەبدوڵلا، حەلیما خورشید، ٢٠١١، بەراوردە یەكا كێشناسی دناڤبەرا عەرووزا كوردی و فارسی، دەزگەها سپیرێز، دهۆك.
١٥. گەردی، عەزیز، ١٩٧٢، ڕەوانبێژی لە ئەدەبی كوردیدا، بەرگی یەكەم، بەغدا.
١٦. گەردی، عەزیز، سەرواسازی لە شیعری جزیریدا، گۆڤارا زانكۆیا دهۆك، بەربەندا (٢)، ژمارە (٦).
١٧. موتابچی، ئەمین علی (دكتۆر)، ١٩٧٣، شاعیرانی كورد و ئەدەبیاتی فارسی، گۆڤاری كۆلیجی ئەدەبیات، ژمارە (٦)، بەغدا.
١٨. موتابچی، أمین علی (دكتۆر)، ١٩٩٤، مەلای جزیری ئوستادی غەزەلی كوردی، گۆڤاری كۆڕی زانیاری عێراق، بەرگی بیست و پێنجەم و بیست و شەشەم، بەغدا.
١٩. مەولوود، عەبدوڵلا خدر، ٢٠١٢، الا یا ایها الساقی و دوازدە بابەتی تر، لە بڵاوكراوەكانی بزاڤی ڕۆشنبیری نوێخواز، هەولێر.
٢٠. وەلاتژێری، ئەختیار ئەحمەد ئەحمەد، ٢٠١٧، پێگەیێت تەصەوفێ ددیوانا شێخ ئەحمەدێ جزیریدا، چاپخانا هاوار، دهۆك.

ب- عەرەبی:
٢١. باطاهر، بن عیسی (د)، ٢٠٠٨، البلاغة العربية، دار الكتاب الجديدة المتحدة، بيروت.
٢٢. خلف، عبدالحسن حسن (د)، ٢٠١١، القصيده الجاهليه في النقد العربي القديم، دار الفارابي، بيروت.
٢٣. رسول، عزالدين مصطفى (دكتور)، ١٩٩١، المسائل النظرية في الاداب الشرقية (ترجمة)، دار الشؤن الثقافية العامة، بغداد.
٢٤. طبانه، بدوي (الدكتور)، ١٩٦٩، قدامة بن جعفر والنقد الادبي، مكتبة الانجلو مصرية، القاهرة.
٢٥. قنديل، اسعاد عبدالهادي (دكتورة)، ١٩٧٥، فنون الشعر الفارسی، مكتب الشريف وسعيد رأفت، القاهرة.
٢٦. ميكائيل، نايف طاهر، ٢٠٠٥، الشيخ الجزري، دار سپيريز للطباعة والنشر، دهوك.
٢٧. هردي، احمد، ٢٠٠٤، العروض في الشعر الكردي؛ مطبعة وزارة الثقافة، اربيل.

پەراوێز:

[١] كە باس لە قۆناغ و قوتابخانەی (كلاسیك) دەكرێت لەئەدەبی كوردیدا، بەتایبەتیش شیعری كلاسیكی كوردی، مەبەست ئەو ئەزموون و سامان و نەریتە ئەدەبییە كۆن و ڕەسەن و دێرینەیە، كە لەسەر بنەمای چاولێكەری و لاسایی بنەڕەت و یاسا و دەستوورەكانی ئەدەبی كلاسیكی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

(ڕۆژهەڵاتیی و ئیسلامی/ عەرەبی و فارسی و تورکی) هاتۆتە کایەوە و لە پاشان بووە بە سامان و بە میراتێکی گەورە و دەوڵەمەند بۆ مێژووی ئەدەبی کوردی، کە بە هیچ شێوەیەك لەسەر بنەما و پرەنسیپەکانی ڕێبازی ئەدەبی کلاسیکی ئەوروپا نەخوڵقاوە و دروست نەبووە. لەگەڵ ئەوەی هەندێ سیما و تایبەتمەندی هاوبەش، (لەگەڵ جیاوازی زەمین و زەمانیشدا) لەنێوان ئەدەبی کلاسیکی ڕۆژهەڵات و (لەو نێوانەشدا ئەدەبی کوردی)، ڕۆژئاوادا هەیە. بەڵام هەر چەشنە بەراورد و ڕەتکردنەوەیەکی (کلاسیکی کوردی) لەگەڵ بنەماکانی کلاسیزمی ئەوروپی، خۆی لەخۆیدا لە ڕووی میتۆدەوە نەگونجاوە و خاڵی دەستپێکی (بەراورد و بردنەوەسەری کلاسیکی کوردی بۆ کلاسیکی ئەوروپی) لەسەربناغەیەکی دروست دانەمەزراوە. لێرە بابەت و مەبەست کلاسیکی ڕۆژهەڵاتە، کە ناکرێت بە بەهانەی نائەوروپی بوونی ڕەتبکرێتەوە. بۆ ئەم مەبەستە بگەڕێوە بۆ:

- بەصیر، کامل حەسەن (پرۆفیسۆر)، ١٩٩٠، وێژەی کوردی و ڕەخنەسازی، چاپخانەی دار الجاحظ، بەغدا، ل ٨١ – ٩٨.
- بێدار، جمال حبیب الله، ٢٠١٢، دەروازی شیعرناسین، نارین بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ل ١٦٨.
- گەردی، سەردار ئەحمەد (د)، ٢٠٠٩، شیعری کلاسیکی ڕۆمانسی کوردی، گۆڤاری (الاستاذ)، ژمارە (٩٥)، کلیة التربیة (ابن رشد)، جامعة بغداد.

(٢) مامۆستا عەزیز گەردی لێکۆڵینەوەیەکی بەپێز و فراوانی لەسەر مەسەلەی سەرواسازی و سەروابەندی لە شیعری جزیریدا ئەنجامداوە، هەموو لایەنەکانی هونەر و داهێنانی سەرواسازی لە شیعر و دیوانی جزیریدا گرتۆتەخۆی، بۆیە بەپێویستی نازانین مەسەلەکان لێرەدا دووبارە بکەینەوە، تکایە بگەڕێوە بۆ: (گەردی، ١٩٩٩، ٨٠٩ – ٨٤٠).

(٣) کێشمە کێش و مەسەلەکانی تایبەت بە بابا تاهیر و شیعر و بەرهەم و سەردەمەکەی تاوەکو ئێستاش نەبڕاوەتەوە ئەنجا ئەگەر بێت و بابا تاهیر وەکو (بابا) و (پیر)ێکی یارسان قبوول بکرێت، وەك ئەوەی لە (سەرەنجام)، کتێبی پیرۆزی ئایینی یارساندا هاتووە، ئەوا مەسەلەی سوننی بوون و سۆفیزمەکەشی دەکەوێتە ژێر پرسیارەوە. ئێمە لامان وایە شیعر و بەرهەمی بابا تاهیر، دەچێتە ناو قوتابخانەی ئەدەبی لەك و لور لە قۆناغی ئەدەبی کۆنی کوردیدا، کەوا نە کلاسیکە و نە عەرووزیشە. وەلێ ئەم بابەتە لێکۆڵینەوەی زیاتری دەوێت.

(٤) زڤنگی لە پێشەکی دیوانەکەی جزیریدا ((العقد الجوهریفي شرح دیوان الشێخ الجزري)) ئەم نازناوەی بە شاعیر بەخشیوە، لە پاشان خەڵکی تر ئەم ناونیشانەیان قۆستۆتەوە و دووبارەکردۆتەوە. بە نموونە (هەژار) شەرحێکی دیوانی جزیری کردووە و ناوی ناوە (دیوانی عارفی ڕەبانی). بگەڕێوە بۆ: (هەژار، ١٣٦٠).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

الشيخ احمد الجزيري

رائد الشعر الكلاسيكي الكوردي

الملخص:

المدرسة الكلاسيكية في الشعر الكوردي، وهي المرحلة الثانية من تاريخ تطور الادب الكوردي، تبعا للتأثيرات الحضارية والثقافية للادب والثقافة (العربية – الاسلامية) في أواخر القرن السادس عشر. ويعتبر الشاعر العالم والعارف الرباني الشيخ احمد الجزيري رائدا بلامنازع لتلك النهضة الادبية، حيث امتاز الشعر الكوردي بامتلاكه ولاول مرة، لجميع الفنون والمهارات الادبية للشعر الكلاسيكي للشعوب الشرقية (العربية والفارسية والتركية).

لقد جسد الشيخ الجزيري في نتاجه الشعري جميع الاصول القواعد المتأصلة للمدرسة الادبية الكلاسيكية – الشرقية، والتي تتمثل في استحداث واتباع الخطوات والاسس الادبية والفنية التالية:

- اتباع البنية الشكلية الاساسية للغزل والقصيدة التقليدية، الا وهي البنية الشكلية المتمثلة بـ(عمود الشعر) او (الشعر العمودي).
- اتباع الاوزان والبحور الشعرية العروضية في تنضيم الشعر الكوردي، وبالاخص تلك الاوزان والبحور التي تنسجم مع الخصائص الفونولوجية للغة الكوردية.
- الاستفادة القصوى من الفنون والصناعات الادبية البلاغية وذلك بهدف تمتين البنية الفنية للغزل والقصيدة الكوردية والدفع بهما الى بلوغ مدياتها القصوى.
- استحداث القوالب والاشكال الادبية المتعددة، الى جانب القوالب الشعرية التقليدية المعروفة كالغزل والقصيدة، وذلك من امثال المربع، والمخمس والمسدس، والملمع، والمسمط، والترجيع والتركيب بند... وغيرها.
- عمل الشيخ الجزيري على تأصيل الفكر الفلسفي– الصوفي في الشعر الكوردي. ويعتبر ديوانه في هذا المضمار معجما للمفردات والافكار، والتوجهات الصوفية والعرفانية.
- أما من حيث الاغراض والمضامين الشعرية، فقد تناول الجزيري في شعره جميع الافكار والموضوعات الشعرية، وطرق ابواب جميع ضروب الشعر، من وصف وفخر، ومدح ومراثى، الى جانب الغزل بوجهيهما المجازي والحقيقي، ناهيك عن الاغراض الدينية والعرفانية.
- وقد استسلهم الجزيري كل تلك الفنون والقواعد والاصول الادبية عن طريق الادب الفارسي، بشكل معدل عن الاصول العربية الاولية، لاسباب تتعلق باشتراك للاصول التاريخية للشعبين الكوردي والفارسي، واشتراك اللغتين في البنى والقواعد، وانسجاما مع الخصائص الفنية والمزاجية للشعب الكوردي.
- ولهذا اقدم الشيخ الجزيري على استحداث آفاق جديده أمام تطور الشعر والادب الكوردي والولوج الى عوالم الرحبة للكلاسيكية الادبية حيث اصبح اسهاماته في هذا المجال

مدرسة ذات ابعاد ادبية – وفنية متكاملة، لتمتد من بعده الى زمن بعيد، حيث سار الشعراء الكورد من بعده على نهجه.

الكلمات الدالة: *الجزيري، الشعر الكلاسيكي، الوزن العروضي، القافيه، البلاغة،*

Al-Shaikh Ahmed Al-Jaziry
The pioneer of the Kurdish classical poetry.

Abstract:

The classical poetry emerged in the Kurdish poetry as a second developing stage of the Kurdish literature. The development was due to the Islamic and the Arabic civilizational and cultural effects late of the sixteenth century. Ahmed Al-Jaziry considers the pioneer of the that literary risen, when the Kurdish poetry had all the features of the eastern classical poetry like the Arabic, Persian and the Turkish.

Al-Jaziry embodied, in his poetry, all the types and the characteristics of the eastern literary classical school, which follow the artist and the literary foundations:

1- To follow the fundamental construction of the court poetry and the traditional poetry like in the traditional Arabic poetry.
2- Follow the meter and the prosody in rhyming the Kurdish poetry, especially those which mesh with Kurdish phonological characteristics.
3- Make use of the literary and the rhetoric arts for distinguishing the structure of the Kurdish court poetry.
4- Innovation of new literary forms along with the classical ones which is known as court poetry.

Al-Jaziry worked to enhance sophism in the Kurdish poetry and his book can have considered as a glossary of the sophism terms and ideas.

Concerning the content of Al-Jaziry's poetry, it dealt with different types of poetry like description, pride, praise, both the metaphorical and the real court poetry, and the religious poetry.

He was inspired all those rules and arts from the Persian adapted poetry for the common history, linguistic structures and rules of the two nations the Kurdish and the Pesian.

Al-Jaziry was the reason of the newly visions of development for the Kurdish poetry and literature, and the mesh with the classical literature. His contributions become a literary school for the next generation to follow.

Keywords: *Ahmed Al-Jaziry, Classical Poetry, Rhyming, Performances, Rhetoric*

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی